

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ساختمان مسجد الحرام مکه مکرمه

به کوشش: دکتر سلمی سمر دملوجی

Translation Movement

.JMS

منبع: کتابخانه فکر سمر تیلنر

www.IRPDF.com

بزرگترین منبع کتابهای الکترونیکی رایگان

بخش نخست: تحولات تاریخی

{ و إِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ }

«و چون برای ابراهیم جای خانه را معین کردیم، [بدو گفتیم:] چیزی را با من شریک مگردان و خانه ام را برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان [و] سجده کنندگان پاکیزه دار.»

شهر مکه مکرّمه در دل مجموعه ای از درّه های رشته کوههای حجاز واقع است و مسجدالحرام در میان درّه ابراهیم، با حدود ۲۷۷ متر ارتفاع از سطح دریا قرار دارد. از ویژگیهای برجسته این منطقه، کوههای پرشمار پیرامون آن است که برخی از آنها در شکل گیری تاریخ آن نقش داشته اند؛ از آن جمله می توان جبل النور در جنوب شرقی شهر را برشمرد که غار حرا در آن است، غاری که پیامبر(صلی الله علیه وآله)، پیش از بعثت، در آن به پرستش خدا می پرداخت. دیگر جبل ثور است که پیامبر(صلی الله علیه وآله) و ابوبکر، در راه هجرت به مدینه منوره، در آن پنهان شدند.

هجرت ابراهیم(علیه السلام) از عراق به فلسطین و صحرای سینا در مصر و از آنجا به بیت الله الحرام در مکه مکرّمه، در حدود چهارهزار سال پیش، دروازه های شمالی شهر را تعیین کرده است. مهمترین دروازه های دیگر

برای حاجیان عبارتند از: دروازه عراقی (زبیده)، دروازه مصری، دروازه شامی و دروازه یمانی یا جنوبی.

Translation Movement

مشاعر مقدّس

اماکن متبرکه منا، مزدلفه و عرفات تقریباً در خطی مستقیم قرار دارند که کوههایی بلند، با درّه ها و مسیلهایی چند، پیرامون آن را فرا گرفته است.

صحرای منا، نزدیک ترین این مناطق به شهر مکه است که در هفت کیلومتری ناحیه شمال شرقی حرم قرار دارد. (این فاصله از راه زیرگذر به چهار کیلومتر کاهش یافته است.) منا دربردارنده مناطق چادرهای حاجیان، قربانگاه و جمرات است که خود به سه بخش: جمره اولی، جمره وسطی و جمره عقبی تقسیم می شود. مسجد خیف هم که در جای اقامت پیامبر(صلی الله علیه وآله) برپا شده در منا واقع است. در آنجا آرامگاهی نیز برای حاجیان ساخته اند.

جزئیات شبستان عثمانی، که با سنگ طبیعی ریاض نماسازی شده است.

مزدلفه، امتداد طبیعی دشت مناست و از ناحیه غرب تا تپه های بلند أَخْشَبِین در نزدیکی عرفات گسترده است. در مزدلفه بنایی برپا نیست، جز مسجدی که بر فراز مشعرالحرام ساخته اند و برخی ساختمانهای دولتی.

عرفات، دشتی است در هیجده کیلومتری حرم، ده کیلومتری منا و شش کیلومتری مزدلفه. این دشت نسبتاً هموار، دو نقطه مهم دارد: الف: جبل الرحمه، کوهی سنگی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) در حجّه الوداع برآن ایستادودعا کرد. ب: مسجد نمره، در محلّ خیمه ای که پیامبر(صلی الله علیه وآله) در همان سفر برپا ساخت.

نامهای مکه مکرمه

گویند: مکه را از این رو بدین نام خوانده اند که عرب در جاهلیت می گفت: «حجّ ما درست نیاید، مگر آن که به کنار کعبه رویم و «نَمُکُ فیه»؛ یعنی به سان مرغان شباهنگ آواز سردهیم».

نام مکه در قرآن کریم، یک بار، در سوره فتح، (آیه ۲۴) چنین آمده است:

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

«و اوست همان کسی که در دل مکه - پس از پیروز کردن شما بر آنان - دستهای آنها را از شما و دستهای شما را از ایشان کوتاه کرد و خدا به آنچه می کنید همواره بیناست.»

از نامهای فراوان مکه، یکی نیز بگه است، که آن هم تنها یک بار در سوره آل عمران، (آیه ۹۶) آمده است. مکه مکرمه نامهای دیگری هم دارد، که پرآوازه ترین آنها اُمُّ الْقُرَى (مادر شهرها) است که دوبار در قرآن بدین نام خوانده شده است: سوره انعام، آیه ۹۲ و سوره شوری، آیه ۷.

از نامهای دیگر آن، بَلَد است (سوره بلد، آیه ۱) و بَلَد آمین (سوره تین، آیه ۳) و الْبَلَدَةُ (سوره نمل، آیه ۹۱) و حرم آمِن (سوره قصص، آیه ۵۷ و سوره عنکبوت، آیه ۶۷).

حجّ در اسلام

تعصّبهای قبیله ای جاهلی، فلسفه آغازین حجّ را از بین برد و آداب آن را چندان دگرگونه ساخت که مردمان قبایل عرب، بتهای خود را همراه خویش می آوردند تا آنها را در بیت الله الحرام بپرستند. آن گاه که اسلام آمد و مکه آزاد گردید، پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله) بر آن شد تا آیین حجّ را از بدعتها و آرایه ها بپیراید و به

هنگام به جا آوردن مراسم حج، به عنوان پنجمین رکن اسلام، صف مسلمانان را وحدت بخشد و گامهای ایشان را استوار دارد. این مهم در سال دهم هجری، که پیامبر(صلی الله علیه وآله) در حجّه الوداع حجّ گزارد، سامان یافت و مسلمانان تا امروز، مناسک خود را همواره در پیروی از همان شیوه به جا می آورند.

حرم مکه

حرم مکه عبارت از محیط و زمین هایی است که شهر را در بر گرفته است. حرم نشانه هایی آشکار دارد که تقریباً در همه مرزهای آن نصب شده است. نخستین کسی که این نشانه ها را برپا داشت، ابراهیم خلیل(علیه السلام) بود و پس از وی قُصیّ بن کلاب. سالها بعد، نشانه ها را از میان بردند، ولی بار دیگر قریشیان آنها را نصب کردند. پیامبر(صلی الله علیه وآله)، در سال فتح مکه، منطقه حرم را نشانه گذاشت.

محدوده حرم از راه مدینه سه میل، از راه یمن هفت میل، از راه جدّه ده میل، از راه طائف، در مسیر عرفات، یازده میل، از راه عراق هفت میل و از راه جِعْرانه نُه میل است.

بنیان کعبه

از آنجا که عرب هر ساختمان چهارگوشه ای را کعبه می نامد، کعبه را چنین نامیده اند. نامهای دیگر آن، بیت، بیت عتیق و مسجدالحرام است. همه این نامها در شماری از آیه های قرآن آمده است. کعبه را بنیّه نیز خوانند که نامی برگرفته از ماده «بنا» است. بنیّه ابراهیم هم گفته اند؛ زیرا ابراهیم آن را ساخته است.

ساختمان آغازین بیت الله الحرام به دست ابراهیم خلیل و فرزندش اسماعیل شکل گرفته است. ابراهیم در سمت راست خانه کعبه چاله ای کند تا خزانۀ بیت باشد و هدایای مردم به کعبه در آنجا نگهداری شود. فاسی در شفاءالغرام گوید: «ابراهیم کعبه را به گونه ای ساخت که پشت سر او نیم دایره بود؛ یعنی کعبه در آغاز تنها دو رکن یا زاویه داشت: رکن حجرالأسود و رکن یمانی، و از آن زاویه ای دیده نمی شد».

ازرقی به سند خود از علی بن ابی طالب(علیه السلام)، درباره دگرگونیهای کعبه پس از بنای نخستین آن به دست ابراهیم نقل می کند که: «... پس از ویرانی کعبه، عمالقه آن را ساختند. بار دیگر ویران شد و قبیلۀ ای ازجرهم آن را بنا کردند، باز هم بنای آن فرو ریخت و سرانجام قریش آن را بازسازی نمودند».

حدود سال ۶۰۰ میلادی، هنگامی که در کعبه چوب می سوزاندند تا آن را خوشبو کنند، آتشی زبانه کشید و پرده کعبه را در کام خود فروبرد. مدتی بعد نیز بارانهای شدیدی بارید و سیل به درون کعبه راه یافت و دیوارهای آن را فرسود. قریشیان برای چهارمین بار ناگزیر از ویرانی و نوسازی کعبه شدند.

به گفته ابن اسحاق، پیامبر(صلی الله علیه وآله) در آن هنگام ۳۵ ساله بود و شخصاً در آن مراسم حضور داشت؛ یعنی اینواقعه، پنج سال پیش از بعثت و هجده سال پیش از هجرت رخ داده است. در همین بازسازی بود که پس از اختلاف نظر سران قریش، پیامبر(صلی الله علیه وآله)، حجرالاسود را در جای خود نصب کرد.

در این نوسازی، بلندای خارجی کعبه به هجده ذراع (۱۳/۵ متر) رسید؛ یعنی نه ذراع بر بنای ابراهیم افزوده شد و از عرض آن شش یا هفت ذراع (حدود ۴/۵ متر) کاهش یافت. آن گاه نمای آن را با سنگ پوشاندند و در آن را چهار ذراع و یک وجب بالاتر از کف، کار گذاشتند. در درون کعبه نیز شش ستون، در دو ردیف برپا ساختند و در قسمت داخلی رکن شامی، خزانه ای فراهم آوردند و پس از پایان کار، کعبه را با پارچه کتان یمانی پوشش دادند.

مُلتزم، مُستجار، حَطیم

ملتزم میان حجرالأسود و در کعبه است. مستجار میان رکن یمانی و در بسته پشت کعبه است (ابن جبیر در «سفرنامه» و محب طبری در «القری» آن را چنین خوانده اند). حطیم را این گونه گفته اند که میان حجرالأسود و مقام ابراهیم و حجر اسماعیل است. آن را به گونه های دیگر نیز محدود کرده اند. می گویند: در سه مکان یادشده، دعا مستجاب است.

چاه زمزم

چاه زمزم در هجده متری جنوب مقام ابراهیم در داخل مسجد واقع است. هنگامی که خداوند آب زمزم را برای اسماعیل روان ساخت، مادرش هاجر پیرامون آن حوضچه ای فراهم آورد تا بتواند مشک کوچک خود را پر کند و آب از دست نرود... اما اکنون سالیانی دراز است که هنوز آب زمزم جاری است و مکیان از آن بهره مند... و چه کس داند که تا کجای زمان چنین خواهد بود؟

Translation Management
JMS

خداوند، عبدالمطلب بن هاشم، نیای پیامبر(صلی الله علیه وآله) را بر آن گمارد و او به حفر چاه پرداخت و اداره آن در میان فرزندانش پایدار ماند. در عهد پیامبر(صلی الله علیه وآله) پیرامون زمزم، دو حوضچه بود، یکی برای آشامیدن و دیگری برای وضو. در کنار چاه نشیمنگاهی نیز بود که آن را صفّه زمزم می گفتند. ابن عباس در گوشه ای از زمزم، به طرف صفا می نشست، جایی که بعداً به سقایه العباس مشهور شد.

حجر اسماعیل

محلّی بدون سقف در شمال کعبه است. دیوار کوتاه نیمدایره ای دارد که اسماعیل آن را به سان کلبه ای در کنار کعبه ساخت تا پناهگاه گوسفندان او باشد. حجر بارها ویران شده و آن را بازساخته اند و طواف از بیرون آن انجام می شود.

مقام ابراهیم

سنگی است که اسماعیل(علیه السلام) هنگام بنای کعبه، برای پدرش ابراهیم(علیه السلام) آورد تا بر آن بایستد و مصالح ساختمان کعبه را از اسماعیل بگیرد؛ از این رو، آن را مقام (محل ایستادن) ابراهیم گفته اند. ازرقی مساحت مقام را یک ذراع مربع (۴۸ سانتیمتر) می داند و اندازه دو جای پای داخل مقام را هفت انگشت می شمارد.

شاذروان کعبه

قسمتی است که گرداگرد پایین کعبه را در سه جهت شرقی، غربی و جنوبی آن فراگرفته است و جنس آن از سنگ مرمر است. ضلع شمالی، شاذروان ندارد. شاذروان نشانگر همان مقداری است که قریشیان از اندازه بنای اصلی کعبه کاستند.

حجرالاسود

مقدس ترین چیز در بیت الله الحرام، حجرالاسود است که در رکن شرقی کعبه نصب شده است، تا محل آغاز و پایان طواف خانه باشد.

پوشش کعبه

گفته اند: نخستین کسی که کعبه را پوشاند، تَبَعِ حَمِیری بود. کعبه در آن هنگام سقف نداشت. ازرقی گوید: در جاهلیت، کعبه را با پارچه های گوناگون، مانند خز، کتان و نمد می پوشاندند.

نهضت ترجمه

کعبه در دوره اسلامی

در عهد پیامبر(صلی الله علیه وآله) اطراف مسجدالحرام دیواری نداشت و مسجد را، از هر سو، خانه های مکّیان در برگرفته بود. از لابه لای این خانه ها، کوچه هایی به مسجد می انجامید که دروازه های آن شمرده می شد. فضای خالی میان خانه ها و کعبه را نیز مطاف (محل طواف) می خواندند.

به سال ۱۷ هـ. (۶۳۸ م)، در عصر عمر بن خطاب، خانه های پیرامون مسجد را خریداری و ویران کردند و فضای آن را به مسجد افزودند تا زائران بیشتری در آن جای گیرند. سپس دیوارهایی کوتاه تر از بلندای انسان در گرداگرد مسجد برپا کردند و برای روشنایی مسجد، بر فراز آن چراغ هایی نهادند.

عمر، همچنین فرمان داد تا با استفاده از صخره های بزرگ، و بدون بکارگیری شن و آهک، آبراهی را که سیل درّه ابراهیم را به درون مسجد می آورد، ببندند؛ این اولین سدّی بود که در مکه ساخته شد.

به سال ۲۶ هـ. (۶۴۶ م) در عصر عثمان، باردیگر مسجد نیاز به توسعه یافت تا مردمانی بیشتر را در خود جای دهد؛ بنابراین، خانه هایی دیگر را خریدند و فضای مسجد را گسترش دادند. تا این زمان، مسجد سقف نداشت. عثمان در اطراف مسجد، رواقهایی ساخت تا بر نمازگزاران سایه افکند.

پس از هم پیمانی حجازیان با عبدالله بن زبیر، در سال ۶۴ هـ. (۶۸۴ م)، یزید بن معاویه فرمانده سپاه خود، حصین بن نمیر را به مکه گسیل داشت. مکیان، هراسان از یورشهای او، پیرامون بیت الله الحرام خیمه زدند، اما حصین برفراز کوههای احمر و ابوقبیس - در دو سوی مکه - منجیق نهاد و بر ابن زبیر و یارانش آتش بارید. شعله های آتش پوشش کعبه را دربرگرفت و با نفوذ آن به درون خانه، کعبه نیز سوخت. با مرگ یزید محاصره مکه پایان یافت، اما در نتیجه یورشهای پیشین، سنگ دیوار کعبه از بالا تا پایین فرسوده شده، حجرالأسود نیز سه پاره گشته بود. ابن زبیر پاره های سه گانه آن را به هم پیوند داد و آن را برای نگهداری، در خانه خود نهاد.

پس از آن، ابن زبیر سرشناسان شهر را گردآورد و با ایشان درباره بازسازی کعبه به رایزنی پرداخت و همگان پذیرفتند. در این عملیات، طول کعبه از هجده ذراع به بیست و شش ذراع رسید و با افزودن نه ذراع، بلندای آن به بیست و هفت ذراع بالغ شد. عرض دیوار آن را نیز دو ذراع در نظر گرفتند و در میان کعبه سه ستون، در یک ردیف نهادند، در حالی که پیش از آن شش ستون بود. ابن زبیر همچنین فرمان داد از صنعا، سنگ مرمر آوردند و سقف کعبه را با آن پوشاندند. او حدود ده ذراع از مطاف پیرامون کعبه را نیز هموار کرد، حجرالأسود را در جای خود نهاد و پس از پایان کار نوسازی، بیرون و اندرون کعبه را عطرآگین ساخت و آن را با پارچه ای کتانی پوشاند. در کعبه نیز چهار روزنه گشود و در آن چراغهایی آویخت.

ازرقی گوید: ابن زبیر با خرید شماری از خانه ها و افزودن بر فضای مسجد، مساحت آن را به نه جریب (هر جریب ۳۶۰۰ ذراع مربع) رساند.

ترجمت ترجمه
Translation Movement
JMS

دوره اموی

در زمان خلافت عبدالملک بن مروان، به سال ۷۵ هـ. (۶۹۴ م) حجاج، کعبه را که ابن زبیر بازساخته بود، ویران کرد و آن را بر اساس نقشه پیش از آن ساخت. او همچنین فرمان داد دیوارهای مسجد را بالاتر بردند، سقف آن را با چوب ساج پوشاند و بالای هر یک از ستون های مسجد را با پنجاه مثقال طلا زیباسازی کرد.

به سال ۹۱ هـ. (۷۰۹ م) ولید بن عبدالملک تنها به تعمیر و محکم سازی مسجد پرداخت. او نخستین کس بود که ستون های مرمرین را به مسجد آورد و بر فراز آنها طاقی از جنس ساج آذین شده بنا کرد. بالای ستون ها را نیز با نصب قطعات طلا در ورقهای مسین شکل بخشید. وسط طاقها را هم، برای اولین بار، کاشیکاری کرد و در مسجد رواق هایی ساخت.

دوره عباسی

در سال ۱۳۷ هـ. (۷۵۴ م) ابوجعفر منصور، مسجدالحرام را از دو طرف شمالی و غربی گسترش داد و شبستانی به مساحت دو برابر اصل مسجد بر آن افزود. وی در زاویه شمال غربی، گلدسته ای فراز آورد که به مناره باب العمره شهرت یافت. منصور هفت در ورودی برای مسجد گشود.

مهدی عباسی در سال ۱۶۱ هـ. (۷۷۷ م) حج گزارد و فرمان نوسازی مسجدالحرام را صادر کرد. به منظور توسعه مسجد، خانه هایی چند خریداری شد و از جمله با تخریب سرای شیشه گران، که حدفاصل مسجد و مسعی (محلّ سعی صفا و مروه) بود، فضای مسجد گسترش یافت. دو شبستان جدید نیز به مسجد افزوده شد که آن را با چوب ساج پوشاندند. مهدی پنج در جدید هم به مسجد گشود.

هنگامی که مهدی به سال ۱۶۴ هـ. (۷۸۰ م) حجّی دیگر به جای آورد، دریافت که مسجد از سه طرف گسترش یافته و سمت جنوبی آن، به دلیل قرار داشتن در امتداد آبراهه درّه ابراهیم، به شکل خود باقی مانده است و از همین رو، کعبه در وسط مسجد قرار ندارد. پس مهندسان را فراخواند و با آنان به رایزنی نشست و گفت: «... ناگزیرم مسجد را چنان گسترش دهم که کعبه در میان مسجد قرار گیرد، هرچند تمامی بیت المال را هزینه کنم...» ازرقی گوید: مسجد در آن زمان، یکصد و بیست هزار ذراع؛ یعنی بیشتر از هشتاد هزار مترمربع مساحت داشت. افزوده های ساختمانی مهدی، بزرگترین و مهمترین عملیات گسترش مسجد بود که با کارهای بعد از آن، هرگز سنجیدنی نیست. برخی از جزئیات این توسعه چنین است:

ستون های مسجد به ۴۸۴ ستون رسید که هریک ده ذراع ارتفاع و سه ذراع محیط داشت و بیشتر آنها با طلا آراسته بود، بر شماری از ستون ها نیز نقشه های اسلامی می درخشید. در آن میان، دو ستون نقشه بازسازی مسجد در عصر مهدی عباسی را نشان می داد و با خط کوفی جلی و بدون نقطه، بر آن مطالبی نوشته، با رنگ سیمین زیور یافته بود. در زمان وی، طاقهای مسجد به ۴۹۸ رسید، ۲۳ در گشوده شد و به گفته ازرقی بر فراز درها ۴۳ طاق بود. در گوشه های مسجد چهار مناره فراز آمد که با پلکان از آن بالا می رفتند. نخستین آنها را منصور در باب العمره ساخته بود و سه مناره دیگر را مهدی ساخت: یکی در باب السلام، دیگری در باب علی (علیه السلام) و سومی در باب الوداع. در قسمت بالای هریک از آنها نیز اتاکی فراهم آمده بود.

مسجد دو سقف پیاپی داشت؛ سقف فرازین با چوب درخت مُقْل یمانی پوشانده شده بود و سقف زیرین با چوب ساج اعلی، که با طلا آراسته بود و آیات قرآن و مدح و ثنای پیامبر (صلی الله علیه و آله) دایرهوار بر آن می درخشید. مسجد در آن هنگام، ۴۵۵ قندیل سیمین داشت.

عبّاسیان در پوشش کعبه بسی کوشیدند و بهترین ریسندگان و دوزندگان را گردهم آوردند و کعبه را با پارچه ای زیبا پوشاندند، این پوشش از هشت پرده سیاه ابریشمین فراهم آمده بود که بر جای جای آن نوشته هایی همچون «لا اله الا الله» و «محمد رسول الله» را دوخته بودند و حدود پانزده متر طول و پنج متر عرض داشت.

زمین کعبه را با مرمرسفید و قرمز و سبز سنگ فرش کرده بودند و دیوارها و آستانه ورودی در، با ورقه های کنده کاری زرین روکش شده بود. جنس در از چوب ساج و چارچوب آن از ورقهای نقره بود. سینه در نیز با ورق های طلا، آراسته به آیه های قرآنی، جلوه ای خاص داشت. در کعبه دو متر از سطح زمین بالاتر بود. شماری از عملیات نوسازی مسجد، به دست حاکمان عباسی پس از مهدی صورت گرفت. همانها بودند که ستون های سنگی را از سامرای عراق آوردند و به درون شبستانها بردند و در حجر اسماعیل سنگهای مرمر الوان کار گذاشتند، مقام ابراهیم را با طلا زیور دادند و زیر آن چوبی نهادند که از آسیب در امان ماند و سطح کعبه را با مرمر سبز پوشاندند. منبر هفت پله کنده کاری شده را هم هارون الرشید به کعبه هدیه کرد. و اما زمزم، پس از آن که منصور زمین پیرامون زمزم را با مرمر پوشاند، معتصم گنبدی بر فرازش بنا کرد و قسمت داخلی آن را با ساج آراسته به طلا پوشاند و نمای خارجی اش را با کاشی زینت داد.

آتش سوزی سال ۸۰۲ هـ. (۱۳۹۹ م)

در عصر سلطان ناصر فرج بن برقوق مملوکی، به دلیل آتش سوزی در یکی از بناهای اطراف مسجد، بخش غربی مسجد در آتش سوخت و امیر بیست ظاهری به نیابت از سلطان به بازسازی مسجد پرداخت.

نهضت ترجمه

دوره عثمانی

به سال ۹۶۰ هـ. (۱۵۵۲ م)، سلطان سلیمان سقف کعبه را عوض کرد و نمای آن را زیباسازی نمود، مطاف را با سنگ پوشاند، منبری مرمرین برای مسجد فرستاد و مناره ای بلند برافراشت.

در سال ۹۷۹ هـ. (۱۵۷۱ م)، سلطان سلیم خان با معماری به نام سنان پاشا قراردادی برای بازسازی مسجد بست و فرمان داد تا به جای سقف مسجد، برفراز شبستان، گنبدهایی مدور بسازند. پس از مرگ وی، فرزندش سلطان مراد، بازسازی را پی گرفت و در سال ۹۸۴ هـ. (۱۵۷۶ م) کار آن به پایان رسید. در این عملیات با افزودن چندین ستون، شمار آنها به ۵۸۹ ستون بالغ شد. در چهارگوشه مسجد هم جمعاً ۸۸۱ طاق و ۱۵۲ گنبد وجود داشت. مساحت مسجدالحرام، پس از بازسازی در دوره عثمانی، به ۲۸۰۰۳ متر مربع رسید.

با ریزش بارانهای شدید در مکه و سرازیر شدن سیل به درون مسجد، دیوار شامی کعبه فروریخت و بخش هایی از دیوارهای شرقی و غربی خراب شد. وقتی دومین سیل هم جریان یافت و آسیب دیوار غربی را افزون

تر کرد، تصمیم بر آن شد که باقیمانده ساختمان کعبه را ویران سازند و آن را بر پایه های بنای آغازین آن در عهد ابراهیم، نوسازی کنند و این مهم در عصر سلطان مراد، به سال ۱۰۳۹ هـ. (۱۶۲۹ م) سامان یافت. پس از بازسازی، ستون های درون کعبه روکش طلا شد و سلطان سلیمان دری سیمین به کعبه اهدا کرد که آن را در جای خود کارگذاشتند و کعبه را با دو پارچه قرمز و سیاه پوشاندند.

گنبدهایی که در سقف شبستانهای مسجد ساختند، مهمترین افزوده عثمانیان بود. این گنبدها از داخل با آرایه های زرین و خوشنویسی های استوار تزیین شد. زمین پیرامون کعبه نیز با مرمر رنگین مفروش گردید و مناره مدرسه سلطان سلیمان به گلدسته های ششگانه پیشین افزوده شد و شمار مناره ها به هفت رسید.

دوره سعودی

با افزایش روزافزون شمار حاجیان و زائران خانه خدا، نیاز به توسعه مسجد امری ضروری و بایسته می نمود؛ از این رو، به سال ۱۳۷۵ هـ. (۱۹۵۵ م) و در دوره حکومت سعودی، نوسازی دیگری، در چند مرحله آغاز شد. این طرح شامل توسعه مسعی (محل سعی صفا و مروه) و بخش جنوبی مسجدالحرام بود.

در مرحله اول ۱۳۷۷ - ۱۳۷۸ هـ. (۱۹۵۷ - ۱۹۵۸ م) با آغاز عملیات توسعه، گذرگاه عمومی که از محل سعی می گذشت بسته شد و پس از خاکبرداری و زیرسازی، راهرو جدیدی در دو طبقه احداث گردید، که طول آن ۳۹۴/۵ متر، عرض آن ۲۰ متر، ارتفاع آن در طبقه همکف ۱۲ متر و در طبقه بالا ۹ متر بود و سعی میان صفا و مروه از هر دو طبقه امکان داشت. گذرگاه ویژه ای نیز در زیر منطقه صفا ساخته شد. آبراهه ای هم که از مقابل مسجد می گذشت، به گذرگاه قدیمی در میان مسعی انتقال یافت.

مرحله دوم در سالهای ۱۳۷۹ - ۱۳۸۰ هـ. (۱۹۵۹ - ۱۹۶۰ م) بود و طی آن، ساختمان شبستان جنوبی مسجد که از مقابل باب امّ هانی تا باب ابراهیم امتداد داشت، آغاز شد. این شبستان یک زیرزمین بود و دو طبقه روی آن. طبقه همکف ۱۰/۵ متر و طبقه بالا ۱۰ متر ارتفاع داشت. در این عملیات، دیوارهای شبستان با سنگ مرمر و طاقها با سنگ صنعتی ساخته شد. ورودی بزرگی نیز برای آن فراهم آمد که مجموعاً سه در داشت و باب ملک سعود نام گرفت. بالای رواق جنوبی، طبقه سومی نیز بنا شد و در همین سمت، سه مناره جدید فرافراز آمد. همزمان، برخی از دیگر کارهای تکمیلی نیز جریان داشت؛ از جمله، گذرگاه دایره شکلی در بالای صفا، هم ردیف با طبقه بالای مسعی ساخته شد که شبستان جنوبی جدید را به مسعی پیوند می داد و برفراز آن سقفی گنبدگونه قرار داشت.

مرحله سوم در سال ۱۳۸۲ هـ. (۱۹۶۲ م) انجام شد و طی این مرحله، ساختمانهای قدیمی سمت غربی مسجد، به قصد نوسازی، تخریب گردید، زیرسازی شبستان جدید آغاز شد و در همان سال، شبستان غربی، در

سه طبقه (زیرزمین، همکف و طبقه بالا) با ارتفاعی همسان با شبستان جنوبی گشایش یافت. دیوارهای این رواق با سنگ مرمر و سقف آن با سنگ صنعتی نماسازی شد و در کنار باب العمره، دو مناره جدید برافراشته گردید.

در مرحله چهارم شبستان های سمت شمالی مسجد از باب العمره تا باب السلام ساخته شد و دو مناره دیگر در نزدیکی باب السلام فراز آمد. باب السلام و باب العمره نیز مانند باب ملک سعود زیباسازی شد و شبستان نوبنیاد شمالی به راهرو مسعی پیوند یافت.

پیش از توسعه سعودی، مساحت مسجد ۲۸۰۰۰ مترمربع بود و پس از آن به ۱۵۹۰۰۰ مترمربع رسید. جزئیات این توسعه بدین قرار است:

سقف هر شبستان بر ستون هایی استوانه ای یا چهارگوش بنا شده که در همکف پنج متر ارتفاع دارند. بدنه ستون از مرمر است و در بالای هر ستون تاجی گچبری شده قرار دارد و در میان هر دو ستون طاقی مدور برپاست. سقف، به مستطیل هایی نماسازی شده با سنگ صنعتی و آراسته به رنگهای گوناگون تقسیم شده است. در طبقه بالا تنها ستون ها و طاقها اندکی کوتاهترند.

پیرامون مسجد ۶۴ در ساخته شده است؛ از جمله:

۱ - باب عبدالعزیز؛ که در سمت جنوبی قرار دارد و بزرگترین در ورودی مسجد است. در دو سوی آن دو مناره برپاست و در سمت چپ کسی که به مسجد اندر می شود آبراهه ای قرار دارد.

۲ - باب العمره؛ که از نظر نقشه و داشتن دو مناره، همچون باب عبدالعزیز است. این در نیز در سمت جنوبی مسجد قرار دارد.

۳ - باب السلام؛ در قسمت شمالی مسجد است و از نظر نقشه و مناره ها مانند دو در پیش گفته است.

مناره ها

مناره های هفتگانه، که در این توسعه بنا شد، نشانگر حدود مسجد است. هر یک از مناره ها ۹۲ متر بلندی دارند و با نقشه ای یکسان ساخته شده اند. در هر کدام از هفت مناره، دو اتاقک همگون فراهم آمده است.

مقام ابراهیم

سنگ مقام حضرت ابراهیم(علیه السلام) در پوششی بلورین قرار گرفته است و در محفظه ای با ارتفاع سه متر نگهداری می شود که پایه آن از سنگ مرمر است.

زمزم

چاه زمزم در جنوب مقام ابراهیم واقع است. در این توسعه، برفراز آن طاقی ضربی زده اند و با دو ردیف پلکان می توان به کنار زمزم راه یافت.

منبر

منبر سلطان سلیمان عثمانی به همان شکل خود باقی مانده است تا به سان نمادی از شکوه و زیبایی معماری اسلامی در برابر دیدگان باشد. بلندای منبر به حدود ۱۲ متر می رسد و دارای ۱۳ پله است. چهار ستون مرمری دارد و در بالای ستون ها، گنبدی مستطیل شکل آراسته به چوب و ورقهای زر و سیم استوار است. نمای منبر با آیات قرآنی زیباسازی شده، در بالای گنبد هلالی می درخشد.

منابع

- اخبار مکه، ابوالولید ازرقی، دو جلد، چاپ سوم، ۱۴۰۳ هـ. ۱۹۸۳/م، دارالاندلس، بیروت.
- شفاء الغرام باخبار البلد الحرام، ابوالطیب فاسی مکی (۷۷۵ - ۸۳۲ هـ.)، دو جلد، دارالکتب العلمیه، بیروت.
- تاریخ الکعبه المعظمه، حسین باسلامه، چاپ دوم، ۱۴۰۲ هـ. ۱۹۸۲/م، کتاب العربی السعودی.
- مرآة الحرمین، ابراهیم رفعت، دو جلد، ۱۳۴۴ هـ. ۱۹۲۵/م، دارالکتب، قاهره.
- تاریخ عمارة الحرم المکی الشریف، فوزیه مطر، چاپ اول، ۱۴۰۲ هـ. ۱۹۸۲/م، تهامة للنشر، جدّه.
- اشهر المساجد فی الاسلام، سید عبد المجید بکر، ۱۴۰۴ هـ. ۱۹۸۴/م، دارالقبله، جدّه.
- تاریخ الکعبه، علی خربوطلی، چاپ سوم، ۱۴۱۱ هـ. ۱۹۹۱/م، دارالجیل، بیروت.

بخش دوم: توسعه جدید

مجموعه مسجدالحرام فضای شکوهمند و ویژه ای را در بر دارد که برخاسته از ارزش والا و جایگاه بلند این مکان گرامی است. فلسفه معماری اسلامی در این بنا، از مرکزیت کعبه برای همه جهان حکایت دارد. گرچه مسجدالحرام با گذر از دوره های مختلف تاریخ اسلام، گونه های معماری چندی را به خود دیده است.

نقشه های توسعه جدید

مسجد الحرام بر بنیادهای استوار مسجدسازی، چندان تکیه دارد که برآیند نهایی آن در نوع خود یگانه و بی همتاست و می توان گفت: پافشاری این طرح بر بهره گیری از نمونه های معماری تاریخی، الهام بخش دیگران خواهد بود و با اجرای آن بنای نوینی پدید خواهد آمد که در عین بهره مندی از ارزشهای تاریخی، پایه های معماری امروزمین را نیز در نظر دارد. بنای نوین مسجدالحرام، نمادی از معماری نوین اسلامی است.

توسعه جدید، از یک سو می بایست، همچون نمونه های سنتی مسجدسازی، از سنجه هایی ویژه پیروی می کرد، با محیط پیرامون هماهنگ می بود و بافت شهری گرداگرد خود را نادیده نمی گرفت؛ زیرا بنای کعبه و مسجدالحرام و در پی آن، بناهای شهری و منظره کوههای اطراف و آسمان، نمایی چنان همساز را باز می تاباند که نشانی شگرف بر جان آدمی می نهاد؛ و از دیگر سو، با در نظر گرفتن فضایی باز در طرح توسعه، می کوشید تا مسجد را از درآمیختن با برجهای برافراشته پیرامون آن دور کند و از تأثیر منفی این ساختمانهای برآمده از فرهنگ مدرن شهری، بر معماری باشکوه و آفرینش های دقیق، ماهرانه و ظریف هنری بکاهد.

نهضت ترجمه

Translation Movement
IMJ

آموزه های طرح

طرح توسعه جدید مسجد بر مبانی و اصول چندی تکیه دارد و نقشه های اجرایی برپایه آنها ترسیم شده است. مهم ترین این آموزه ها از این قرار است:

* حفظ ساختمان موجود و تأسیسات و نقشه های آن؛ اعم از ساختمان قدیم و توسعه اول سعودی؛ زیرا ساختمان موجود، خود تبلوری از یک معماری ویژه و هدف مند و تأثیرگذار است

* سازگاری و هماهنگی بایسته میان بنای موجود و طرحی که برای احداث بنایی پیشرفته و به هم پیوسته در دست اجراست.

* تأکید بر اهمیت پیوند استوار میان ساختمان مسجد و بافت شهری پیرامون آن.

* همسانی و همخوانی میان نقشه ساختمان موجود و طرح توسعه جدید که یکی از ضرورت‌های اجرایی آن، ایجاد سهولت در انتقال و راهنمایی زائران به بخش های مسجد است.

* برگزیدن عناصر و اندازه هایی که در عین گوناگونی، با بخشهای مختلف ساختمان فعلی هماهنگ باشد.

* روان بودن حرکت در یک سطح و فراهم آوردن زمینه آن در حال ازدحام نمازگزاران و پیش بینی درهای ورودی و خروجی به تعداد مورد نیاز.

* روان بودن حرکت در طبقات و فراهم آوردن ابزارهای مطمئن برای تسهیل جابجایی و توجه به لزوم پیشگیری از رودررو شدن زائران به هنگام ورود و خروج.

* استحکام ساختمان و نمای آن و زیبایی بنای جدید و پیوند مناسب آن با ساختمان فعلی، با تأکید بر حفظ ساختمان فعلی.

* نمایان بودن درهای ورودی و خروجی.

* کافی بودن تأسیسات و خدمات، از جمله روشنایی، تهویه، جریان طبیعی هوا، پخش صدا، آژیر خطر و مبارزه با آتش سوزی، که همه باید به شکلی منطقی و به گونه ای فراهم شوند که به زیبایی ساختمان آسیبی وارد نیاورند.

نهضت ترجمه Translation Movement

نقاط اصلی طرح

مسجدالحرام، پس از افزوده های سعودی، از چند نقطه اصلی زیر تشکیل شده است:

- کعبه.
- مقام ابراهیم.
- مطاف.
- چاه زمزم.
- محلّ اذان.
- سایه بان و منبر
- ساختمان فعلی؛ شامل ساختمان قدیم حرم و توسعه اول سعودی.
- ساختمان جدید؛ توسعه جدید سعودی.

و اینک اطلاعاتی فشرده از این چند مکان:

کعبه مشرفه؛ کعبه، از زمان حضرت ابراهیم(علیه السلام) در جای خود قرار دارد و قاعده آن به شکل مستطیل است. پارچه ای سیاه بر آن کشیده اند که «پوشش کعبه» نامیده می شود. در کعبه در ضلع شمال شرقی فراهم آمده و آستانه در، ۱/۵ متر از کف مسجد بالاتر است.

حجرالأسود در زاویه شرقی کعبه قرار دارد.

حطیم در قسمت جنوب غربی کعبه است و آن مساحتی است که گرداگرد آن نشانی ویژه دارد و نشانگر حدود کعبه در زمان ابراهیم(علیه السلام) است. مساحت کعبه در قاعده آن ۱۴۵ مترمربع است مساحت حطیم، به شمول دیوار، ۹۴ مترمربع.

مطاف؛ فضای پیرامون کعبه است که جز مقام ابراهیم چیزی در آن نیست، اکنون، سطح مطاف در مقابل هریک از زوایای چهارگانه کعبه متغیر است و زمین سنگفرش آن اندکی شیب دارد. مسیرهایی که از شبستان های مسجد به مطاف منتهی می شود نیز با سنگ پوشانده شده است. مطاف ۳۰۵۸ مترمربع است و با دو گذرگاه اطراف آن ۴۱۵۴ مترمربع مساحت دارد.

محل اذان؛ مکانی است برای اذان گویان که ۵۰ متر آن در حرم قدیم است و ۱۱۰ متر آن در ساختمان جدید.

سایه بان؛ بنایی بتونی که در محل خارج از مطاف قرار دارد و بر ۱۲ ستون استوار است، جایگزین سایه بان قدیم شد.

منبر؛ حجم و شکل منبر قابل انتقال که در نزدیکی سایه بان جبرئیل بوده، همواره دگرگون شده است. منبر کنونی همان است که سلطان سلیمان عثمانی به کعبه هدیه کرده و در سال ۹۶۶ هـ. (۱۵۵۸ م) نصب گردیده است. بلندی منبر با سایه بان آن ۱۰/۴۷ متر می باشد و با مرمر سفید ساخته شده است. تا حدود سال ۱۳۸۴ هـ. (۱۹۶۴ م) منبر یادشده در شمال مقام ابراهیم بود و پیش از توسعه مطاف کنونی، آن را به محل فعلی آن در فضای خارجی مطاف، در نزدیکی سایه بان جبرئیل، انتقال دادند.

ساختمان کنونی حرم

کعبه مرکز جهان اسلام است و روی آوردن به سوی آن، یکی از معیارهای بنیادین در طراحی هر مسجدی در جهان است. در ساختمان مسجدالحرام نیز همه چیز از کعبه الهام گرفته و در پرتو آن شکل یافته است.

در ساختمان حرم، بر استفاده از شکل های هندسی مشخصی، مانند هشت ضلعی و مربع تکیه بسیاری شده است. هشت ضلعی، شکلی برگرفته از نقشه قُبَّة الصخره در بیت المقدس است و رواقهای ستون دار حرم، آشکارا نشان از نقشه های معماری کهن اسلامی در مسجدهای دارد، که نخستین آن در مسجد بزرگ کوفه اجرا شده و به دنبال آن، از خاور تا سرزمین چین و از باختر تا دیار اندلس گسترش یافته است. با این حال، میان ساختمان حرم مکه و دیگر مساجد جهان اسلام، تفاوتی هویداست؛ همه مساجد بر پایه رعایت قبله، یعنی روی داشتن به مکه، بنا شده اند؛ از این رو، در طراحی آنها ناگزیر باید از اشکال هندسی قائم الزاویه استفاده شود و می توان با قاطعیت گفت که شکل بنیادین همه مساجد، مستطیلی است که طول آن دیوار قبله را شکل می دهد و دیگر شبستان، که صف نمازگزاران در آنها گسترده است، به موازات آن بنا می شوند و محراب، که به سان کانون اصلی طراحی مسجد تعیین کننده دیگر فضاهای مسجد است، همواره رو به قبله، یعنی مکه مکرمه دارد.

اما ساختمان مسجدالحرام گرداگرد کعبه است و از هرسو کعبه را در آغوش خود دارد و هر گوشه آن از مرکز مسجد؛ یعنی کعبه، الهام می گیرد. تنها شکلی که می تواند این وظیفه نمادین را به خوبی عهده دار شود، هشت ضلعی است؛ گو این که شکل آن با بسیاری از دیگر ساختمان های هشت ضلعی تفاوت دارد. شبستان های مسجد نیز از رواق های دیگر مساجد تاریخی متفاوت است؛ زیرا شماری از فضاهای سرپوشیده حرم مکه، ویژه نماز است و از شماری دیگر تنها به عنوان گذرگاه استفاده می شود. مناره های هفتگانه که در زوایای مسجدالحرام برافراشته است نیز از شمار گلدسته های دیگر مساجد افزونتر است. حرم قدیم و توسعه اول سعودی، افزون بر محل نماز و گذرگاه و محل سعی و اذان، ورودیها و مدارس و چند سقاخانه را نیز دربرمی گیرد.

نهضت ترجمه

ورودیهای اصلی سه تاست: باب ملک عبدالعزیز، باب العمرة و باب السلام. این درهای بزرگ ورودی به گونه ای طراحی شده اند که هرکس با گذر از آنها وارد مسجد شود، نگاهی بی درنگ به کعبه می افتد.

مدارس سه گانه در آغاز برای آموزش قرآن و اصول دین ساخته شده بود، اما اینک مدرسه واقع در نیم طبقه اول، بالای سرسرای ورودی، به محل نماز پادشاه و میهمانان ویژه وی اختصاص یافته است، مدرسه باب العمرة محل بایگانی اسناد مسجدالحرام است و مدرسه باب السلام جایی است که قرآنها و دیگر کتب مسجد در آن نگهداری می شود. این مکانها اکنون کاربردی دیگر یافته اند، اما همچنان نام مدرسه را بر خود دارند.

سقاخانه ها، که شمار آنها به پنج می رسد، نیز به همین نام خوانده می شوند، گو این که در حال حاضر، آب سرد زمزم، با بهره گیری از روشهای نوین، در دسترس همگان است.

توسعه جدید: طراحي

مسجدالحرام، به دليل درمیان داشتن كعبه، از طراحي ديگر مساجد كهن و نوين جهان پيروي نمي كند، اما اين مسأله موجب نشده است كه در طراحي آن، از نشانه ها، نمادها و عناصر اصلي ديگر مساجد بهره گيري نشود. موشكافي اين زيرساختها بيانگر محور بودن كعبه در ساختمان مسجدالحرام است.

طراحي مسجد، پيوند سنجيده آن با محلّ سعي صفا و مروه و ديگر ظرافتهای به كار رفته، موجب شده است كه مسجد، به سان تك سازه ای در فضايي گسترده، جلوه نكند، بلكه با الهام و بهره گيري از همه ويژگيهای مسجديسازي سنتي در جهان اسلام، ساختماني به هم پيوسته و درهم تنيده و ابتكاري پديد آمده است كه همه اجزای آن، با يكديگر پيوندی منطقی و استوار دارند و كانون همه آنها كعبه مشرفه است كه از هر نقطه مسجد با نگاه آدمي گره می خورد. محاسبات فضا سازي مسجد نيز به گونه ای انجام گرفته است كه زائران به هنگام طواف، از چنان آسایش و آرامشي برخوردارند كه با نزديك شدن به كعبه و حجرالأسود، شادماني ويژه ای، وجود آنان را فرا می گيرد.

نقشه توسعه

توسعه جديد، بخش غربی مسجد، میان باب العمره و باب ملك عبدالعزيز را در بردارد و افزون بر سطح همكف، سه طبقه را شامل می شود. چندگانگی سطح مسجد و قرار گرفتن سازه های آن در طبقات گوناگون، زمينه را برای گسترش افزونتر فعاليت مهندسان فراهم آورده و به آنان اين امکان را داده است كه علاوه بر فضای درونی مسجد و سطح همكف، از فضای عمومي نيز بهره گيرند.

اصل طراحي مسجد، هشت گوشه ای است كه صحنی چهارگوش را در میان دارد و از چهار گوشه كعبه، گذرگاه هایی به سوی درهای اصلي مسجد گشوده شده است.

سطح مسجد دو بخش دارد: سطح سنگفرش شده فضای حرم و سطوح بلندتر پيرامون آن. سطح مسجد با شيبی ملايم به سوی كعبه ساخته شده است. سطوح خارج از حرم، به درهای ورودی، راهروها، محلهای نماز و كتابخانه هایی كه جایگزین سقاخانه ها شده اند، ارتباط دارد. پلكان و طبقه همكف مسعی نيز با اين سطوح در ارتباط است.

مساحت اين بخش، كه فضايی با سه گنبد در يك ردیف آن را از توسعه اول سعودي جدا می كند، ۱۹۰۰۰ متر مربع است. در اين بخش، ۴۹۲ ستون برپاست، كه هر كدام از يك سو پنج متر و از سوی ديگر پانزده متر با ستون بعدی فاصله دارد. در میان ستون های طبقه همكف، طاقهایی است كه در امتداد گذرگاه ها، ستون ها را به هم پيوند می دهد. سقف اين بخش به گونه ای طراحي شده است كه از يك طرف، توان مقاومت ساختمان

در برابر لرزشهای ناشی از زمین لرزه را افزایش دهد، و از دیگرسو، پاسخگوی نیازهای ضروری طرح برای جریان طبیعی هوا باشد. این طبقه، شماری پلکان اصلی و فرعی معمولی و برقی دارد. این بخش دارای چند ورودی است که باب ملک فهد، به عنوان دروازه اصلی، مهم ترین آنهاست. افزون بر آن، هجده در ورودی فرعی در این طبقه گشوده شده است. در دو سوی ورودی اصلی، که پیشاپیش طرح توسعه است، دو مناره به بلندای مناره های پیشین برپاست. ویژگی مناره های نوساخته را کاشیکاری رنگارنگ آنها برشمرده اند.

طبقه زیرین این بخش، ۳۱۲۰۰ مترمربع مساحت دارد و دربردارنده فضایی گسترده برای نماز است. علاوه بر آن، سرویسهای بهداشتی و محل استقرار کسانی که آب زمزم پخش می کنند، در آنجاست. زیرزمین با دو ورودی به خیابان ارتباط دارد.

ارتفاع طبقات بدین شرح است: زیرزمین ۴/۳۰ متر، همکف ۹/۸۰ متر، طبقه بالا ۹/۶۴ متر. در نقشه ساختمان جدید، هماهنگی کامل با ارتفاع طبقات ساختمان قدیمی رعایت شده است.

کاربرد و مساحت طبقه فوقانی، تقریباً همانند همکف است، جز آن که کتابخانه ندارد و ارتفاع آن اندکی کمتر است. طبقه بالا، بجز در قسمتی که به گذرگاههای صفا و مروه ارتباط دارد، کاملاً در یک سطح است و از همه امکانات مکانیکی و برقی طبقه همکف برخوردار می باشد. دو طبقه مجموعاً ۵۵۰ شیر آب دارد که آب سرد زمزم در آنها جاری است.

ورودیهای سه گانه و شش مناره آنها، مناره هفتم که بر فراز گنبد صفا واقع است و سقف مروه، همگی از سقف طبقه فوقانی مسجد بلندترند. دو گلدسته برافراشته در دو سوی ورودی بزرگ جدید نیز، از دور نمایان است.

Translation Movement

.IMS

محلّهای نماز و گذرگاه ها

مسجدالحرام و همه بناهای آن، در اصل برای برپایی نماز ساخته شده و بر اساس و بنیادی ویژه، به نمازخانه و گذرگاه تقسیم گردیده اند. محلّهای نماز معمولاً در فضایی مربع با ضلع ۱۵ متر قرار دارند و از چهار طرف، گذرگاههایی به عرض ۵ متر آنها را احاطه کرده اند. در مقابل ورودیهای اصلی، سراسراهایی بزرگتر، و در دوسوی آنها محوطه ای سه گوشه قرار دارد، که از آنها نیز برای نماز استفاده می شود؛ بنابراین، از ورودی باب ملک عبدالعزیز و باب العمره تا صحن مسجد، سه ردیف محل نماز می باشد که دو ردیف نخست اندکی بالاتر و ردیف سوم هم سطح شبستان قدیم است. نمازخانه های نزدیک مسعی، به جای اختلاف در سطح اندکی شیب دارند.

مساحت مسعی در زیرزمین ۱۶۰۰ متر، در همکف ۸۴۰۰ متر و در طبقه بالا ۸۲۰۰ مترمربع است. در تمام مسجدالحرام، مجموعاً ۳۷ محوطه چهارگوش، هریک با ۲۲۵ متر مساحت و ۸ فضای مستطیل، هریک با ۳۷۵ متر مساحت، برای برپایی نماز ساخته شده است. گذرگاه های پیرامونی نیز، در مجموع ۱۶۸۰۸ متر مربع مساحت دارند و در مراسم حج و آیین های نماز جمعه، از آنها هم برای نماز استفاده می شود. بدین ترتیب، روی هم در سه طبقه، ۶۳۸۳۷ مترمربع فضا برای نماز در نظر گرفته شده است.

مساحت و گنجایش

عملیات توسعه جدید دقیقاً در ضلع غربی حرم، در منطقه سوق الصغیر، بین باب العمره و باب ملک عبدالعزیز اجرا شده است. در زیر، به مساحت بخشهای مختلف مسجد در مراحل گوناگون اشاره می شود:

مساحت طبقه بالا در توسعه سوم ۵۷۰۰۰ مترمربع

مساحت طبقه همکف ۱۹۰۰۰ مترمربع

جمع کل مساحت توسعه ۷۶۰۰۰ مترمربع

با گنجایش ۱۷۰۰۰۰ نمازگزار

مساحت فضای باقیمانده در بخش سوق الصغیر و بخش شرقی مسعی ۵۹۰۰۰ مترمربع با گنجایش ۱۲۰۰۰۰ نمازگزار

مساحت طبقات بنای فعلی ۱۹۴۲۰۰ مترمربع با گنجایش ۴۳۰۰۰۰ مترمربع
مساحت تمامی فضاهای مسجدالحرام شامل بنای فعلی، توسعه جدید و دیگر فضاها ۳۵۶۸۰۰ مترمربع با گنجایش ۸۲۰۰۰۰ نمازگزار

Translation Movement

.IMS

عناصر طراحی و جزئیات آن

گنبدهای جدید

سه گنبدی که در حدفاصل میان دو توسعه بنا شده، تقریباً به موازات ورودی اصلی است. این گنبدها در گرداگرد خود پنجره هایی دارند و از بیرون، دارای نمایی همانند دیگر گنبدهای مسجدند. هر گنبد بر چهار ستون با فاصله ۱۵ متر استوار است. نمای داخلی گنبد با گچبری و مقرنس کاری زیباسازی شده است. گنبدها ۱۳ متر ارتفاع دارند و به منظور نورپردازی و جریان هوا، در بالای آنها روزنه هایی تعبیه شده است.

جنس گنبدها از بتون مسلح و پوشش آنها از سنگ است. هر گنبد در زیر خود، طاقی کاملاً برجسته تر از دیگر طاقهای مسجد دارد. این طاقهای بتونی هم به گونه ای زیبا نماسازی شده اند.

نمای بیرونی گنبد، رنگی است و بخشی از نمای داخلی آن با سنگ خارا، که در لابلای آن رشته‌هایی زرین قرار دارد، تزیین شده است. در نماسازی دیگر بخشهای داخلی گنبد، از سنگ آمازونیت نیمه نفیس و کاشی الوان هم استفاده کرده‌اند. در برخی از طاقهای گنبد، سنگ مرمر سفید و سبز هم به کار رفته است. در زیر گنبد، اشیای گرانبهای مسی و بلورین، با حجمهای هندسی اسلامی آویخته‌اند که با شکل گنبد و اهداف طراحی آن، که ایجاد فضای مناسب و دلنشین در همه زوایای توسعه

جدید برای تلاوت قرآن است، هماهنگی دارد. این ویژگی در بیشتر جزئیات گنبد؛ از جمله پنجره‌هایی که با چوب ساج ساخته شده است، دیده می‌شود.

ستون‌ها، طاق‌ها، سقف‌ها

پیشتر گفتیم که ستون‌های بخش توسعه یافته مسجد، با فاصله پنج متر از هم ساخته شده‌اند. ستون‌ها دو گونه‌اند: استوانه‌ای و چهارگوش. قطر ستون‌های استوانه‌ای ۸۱ سانتیمتر است و ضلع ستون‌های چهارگوش ۹۳ سانتیمتر. بلندای ستون‌های طبقه همکف ۴/۵ متر و ارتفاع ستون‌های طبقه بالا ۴/۷ متر است. هر یک از ستون‌ها، پایه‌ای به ارتفاع ۵۴ سانتیمتر دارد عرض این پایه‌ها در ستون‌های چهارگوش، ۸۰ سانتیمتر و در ستون‌های استوانه‌ای، که پایه آنها شش ضلعی است، ۸۷ سانتیمتر است. هر طبقه ۴۹۲ ستون دارد.

برفراز ستون‌های گذرگاهها، طاقهای بتونی برپاست، که در نماسازی آنها، سنگ خارا به کار رفته است، در آمیزش با مصالح بتونی، ترکیبی آراسته را پدید آورده است. ستون‌ها و طاقها، مرز میان محلهای نماز و گذرگاه‌هاست. قسمت بالای طاقها را، سقفهایی بتونی، با پوشش سنگ گرانیت، به هم پیوند می‌دهد.

Translation Movement

.INS

نماسازی داخلی و خارجی

از مهمترین کارهای طراحی و اجرایی طرح توسعه، رعایت اصول هماهنگی در محل پیوند میان بنای فعلی و افزوده‌های جدید است که با حفظ استواری و زیبایی ساختمان کنونی، در همه گوشه‌های آن، میان دو بنا همسانی و یکنواختی ایجاد کند. این مهم ایجاب کرد که برخی از بخش‌های دیوار بنای اصلی مسجد برچیده شود و راهی به بنای جدید گشایش یابد.

دیوارهای خارجی بنای جدید، همه از بتون مسلح است و نمای آنها را با سنگ مرمر وادی فاطمه پوشانده‌اند. به منظور هماهنگ سازی میان دو بنا، مقداری گرانیت خاکستری رنگ نیز در دیوارها به کار رفته است. ارتفاع دیوارهای بیرونی بنای جدید، ۲۰/۹۶ متر است.

نمای داخلی، سنگ گرانیت استوبرای زیباسازی دیواروسقف، سنگهای رنگارنگ باچینشی یکنواخت در کنار هم قرار گرفته و شکل‌های رنگارنگی را پدید آورده اند. در دیوارها و سقف، مکان‌هایی در نظر گرفته شده است، که در صورت نیاز، برای نصب بلندگو، اشیای تزئینی و بادبزنهای برقی به کار رود، بدون آن که به نمای زیبای ساختمان آسیبی وارد آید.

قسمت پایین دیوار، تا ارتفاع ۲/۵ متر، با مرمر رنگارنگ محلی سنگ چینی شده، و در نیم طبقه اول، به جای سنگ مرمر، کاشی رنگین به کار رفته است.

پنجره های ساختمان حرم، از داخل با ورقهای مس و قطعات بلورین تزئین شده و آلومینیوم طلایی ویژه ای در آن به کار رفته است.

ورودیها

ورودی اصلی توسعه جدید، باب ملک فهد نام دارد که بر ستون هایی مرمرین استوار است، دیوارهایی پوشیده از سنگ مرمر آن را دربر گرفته و دو مناره بلند در دو سوی آن برپاست. افزون بر این، ۱۸ در ورودی دیگر، با دیوارهایی از همان جنس، در اطراف ساختمان جدید گشوده است. این، علاوه بر ۳ ورودی اصلی دیگر، ۲۷ ورودی فرعی است. به ۴ ورودی اصلی زیرزمین نیز، دو ورودی دیگر اضافه شده است.

راه های ارتباطی به طبقات

پلکان اصلی توسعه جدید، نرده ها و دیوارهای آن، سراسر از سنگ مرمر است، ولی در پلکان فرعی، بخشی از پله ها، دیوارها و نرده ها مرمری است و بخشی از آن، با گرانیت به رنگ متفاوت. پلکان برقی نیز یکی در شمال و دیگری در جنوب ساختمان جدید قرار دارد، هر یک از این دو، ۳۷۵ مترمربع از فضای مسجد را دربر گرفته و هر کدام شامل دو پله برقی با توان جابجایی ۱۵ هزار نفر در ساعت است. در ساختمان جدید و دیگر نقاط مسجد، جمعاً پنج دستگاه پله برقی نصب شده است. ساختمان جدید، چهار آسان بر هم دارد که دو تای آنها برای رفتن بر فراز مناره های جدید به کار می رود.